

הרב יואל פרידמן

תשובה למשיגים*

פירות השוק "פריש" או "קבוע" – שיטת השו"ע

בחוברת אור תורה (שבת תשנ"ג, סי' פג) השיג הרב ראובן אוחנה על מאמר של מרן הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א שפורסם בספר התורה והארץ (א' עמ' 22-11).

ראשית, עלי לצייץ שהמאמר שוכתב על ידי משיעור שניתן על ידי מרן הראשון לציון ביום עיון בהיכל שלמה, ולכן האחראיות לנאמר שם היא עלי. בנוסף לכך, כדי להעמיד דברים על דיוקם חשוב לצייץ שמרן הראשון לציון לא בנה את שיטתו על דיוק בדברי השו"ע, אלא ביסס את דבריו על שיטות הראשונים והאחרונים, וקבע שדין פירות השוק כדין קבוע, ויעויין שם במאמר באורך.

ולגופם של דברים, נלע"ד שאין בהשגת הרב המשיג כדי לערער על הוכחת מרן הראשון לציון שליט"א, שדעת השו"ע היא שיש לפירות השוק דין קבוע, וכפי שיתבאר להלן.

ע"מ להקל על הקורא אסכם בקיצור נמרץ מה שנוגע לענייננו מתוך המאמר ב"התורה והארץ", ואת דברי הרב המשיג.

מתוך הקדמה ז' לרדב"ז (סי' תקפ) מתבאר שהוא מתייחס לפירות השוק כדין פריש. לעומת זאת, הב"י (י"ד סי' רצד בבדק הבית) מנסה למצוא היתר לכך ששותים יין בא"י אף שיש בכרמים של גויים ערלה, ועל כך הוא משיב שתי תשובות:

א. דין זה תלוי במחלוקת ר' יוסי ורבנן (ערלה פ"א מ"ז) על נטיעה של ערלה שנתערבה בנטיעות – שלרבנן לא ילקוט ולר' יוסי אף יתכוון ללקוט ויעלה באחד ומאתיים, וקיי"ל כר' יוסי, כפי שפסק הרמב"ם בהל' מאכלות אסורות (פ"ז הכ"ה), ובוודאי שיש מאתיים כנגד הערלה.

ב. קודם שיעברו שני ערלה, העצים אינם מניבים פירות שראויים לאכילה או לעשיית יין, ולכן אף שיש נטיעות ערלה – אין פירות ערלה.

בשו"ע (סי' רצ"ד סעי' יז) הביא מרן רק את התירוץ השני וכתב שם:
אעפ"י שמנהג עובדי אדמה להבריך גפנים בכל שנה... ואפי' בכרמים
שידוע שיש בהם ערלה ... אינם עושים פירות...

* התשובה להשגה היתה לעיני מרן הראשון לציון שליט"א והסכים עימה. פורסם בחוברת אור תורה תמוז תשנ"ג סי' קמב.

ותמיהה טובא, מדוע אזיל מרן מתירוצו הראשון בב"י ומפסקו של הרמב"ם בהל' מאכלות אסורות, ולא נקט שהאיסור מתבטל במאתיים? ע"כ תירץ מרן הראשון לציין שליט"א ששני התירוצים בב"י חלוקים אם יש לפירות דין קבוע או פריש, ובשו"ע נקט שיש להם דין קבוע.

על כך השיג בעל ההשגה וכתב שלא יתכן שמרן בשו"ע יסבור שיש לפירות אלו דין קבוע, שהרי בהלכה שם מדובר בפירות נכרי, וקיי"ל לכו"ע שבפירות נכרי יש לפירות דין פריש, כפי שנפסק בשו"ע (סי' קי סעי' ג).

ולענ"ד אין ממש בהשגת הרב המשיג, כי כאשר אנו באים לדון מדין קבוע או פריש, השאלה שעומדת בפנינו היא, היכן נולד הספק: האם במקום הקביעות או במקום שפרש ממקום הקביעות. כך הגדירו ראשונים ואחרונים דין קבוע, יעויין בדברי הרא"ה (בדק הבית על תורת הבית בית רביעי שער שני ד"ה עזר נראה), ובאורך במאמר הרב יעקב נבון (תחומין ו' עמ' 387 ושם הערה 7). לכן בעשר חנויות ונמצאה חתיכה ביד הגוי – דין החתיכה כדין פריש, כי אין הגוי בר ספק; וכאשר החתיכה מגיע לידי הישראל, מתעורר הספק במקום הפרישה.

בנד"ד לא מדובר במקרה שיש חתיכה ביד הגוי ולא ידוע אם היא כשרה או טרפה. בכה"ג אכן יש לחתיכה דין פריש, כמבואר בשו"ע (י"ד סי' קי). בהל' ערלה (בסי' רצד) מדובר שהישראל לוקח ענבים שבאים מכרם הגוי, וידוע באופן ודאי שיש ערלה בכרם, ולכן פשיטא שהספק נולד במקום הקביעות, ודמי לדין שרואה עכו"ם הלוקח את החתיכה ממקום הקביעות, שדינו כקבוע (תוס' חולין צה וע"י רמ"א סי' קי סעי' ג).

אלא שיש לדון בדין נטיעה של ערלה שהתערבה בנטיעות, אם דינה כפריש או כקבוע, ומקור הדין בערלה (פ"א מ"ו) ובגיטין (נ"ד ע"ב). הגמ' רוצה להקשות על ר' יוסי הסובר שאם נפלו אגוזי פרך ונתפצעו במזיד לא יעלו, מדבריו עצמו: נטיעה של ערלה שנתערבה בנטיעות: "ר' יוסי אומר, אף המתכוון ללקוט יעלו באחד ומאתיים". ומפרש רש"י: "אלמא במזיד נמי בטיל". הגמ' מיישבת שבנטיעות לא גזרו, כי אין אדם אוסר כרמו; וזאת לעומת ביטול האגוזים, שגזרו. ומפרש רש"י, שבערלה אדם עושה סימן לנטיעותיו ולא מפסיד כרמו, לכן לא שכחא ולא גזרו רבנן בערלה.

הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פט"ז הכ"ה) כתב:

נטיעה של ערלה... הרי זה לוקט לכתחילה מן הכל, ואם היתה נטיעה אחת במאתיים נטיעות, הרי זה כל הנלקט מותר... שהדבר חזקה שאין אדם אוסר כרמו... ואילו היה יודעה היה מוציא...
 ...

ועייין בקושיית הכס"מ שם. בתוס' רעק"א (ערלה פ"א מ"ו) מקשה מנין לו לרמב"ם שבנטיעה של ערלה מותר ללקוט לכתחילה, הרי ר' יוסי לא אמר אלא שאם לקט הפירות בטלים ומיישב הפר"ח (מים חיים גיטין נ"ד), שהרמב"ם ורש"י נחלקו בדין נטיעה של ערלה: לרש"י – נטיעה של ערלה, וכן כל דבר המחובר לקרקע – חשיבי, והוזה

קבוע דרבנן. לכן הנטיעה אינה בטלה, ואסור לכתחילה ללקוט, וכדברי רש"י: "אלמא במזיד נמי בטיל", אלא כיון שחזקה אין אדם אוסר כרמו, לא שכיחא, ולא אסרו חכמים את הפירות. לדעת הרמב"ם אין לנטיעה, ולא לשאר דברים המחוברים לקרקע – דין "חשיב", ומעיקרא בטלה במאתיים, לכן לשיטתו מותר לכתחילה ללקוט מהפירות. כדברי הפר"ח כתב גם החקרי לב (יו"ד ח"א סי' נג ד"ה אכן נראה ושם בס"י קז) והוכיח שם שדעת רוב הפוסקים כדעת רש"י (הראב"ד בתמים דעים, והמרדכי ועוד), ולכן יש לנטיעות של ערלה דין קבוע מדרבנן.

ויעויין בדברי החו"ד (סי' קי, ביאורים ס"ק ו) שלמד מדברי רש"י (גיטין שם ד"ה הרי זה לא ילקט): "דכל זמן שהיא במקומה במחובר חשיבא..." ומכאן שהוא קבוע מדאורייתא. ועוד זאת מוכיח החו"ד הנ"ל, שאם לא תאמר שמחובר הוא קבוע, מדוע שדה שאבד בו קבר מטמא ולא אזלי ביה בתר רובא? לעומת החו"ד, האמרי ברוך (שם) מבאר לדעת רש"י שאין בכה"ג אלא קבוע דרבנן, מדין חשיב, וגירסתו ברש"י היא: "דכל זמן שהיא במקומה במחובר חשיבא...", וכן הבין הרש"ס (לירושלמי ערלה שם) את דבריו. ואמנם כאמור לעיל, יש חולקים על שיטת רש"י ודעימיה, וסוברים שאין כלל דין קבוע במחובר, עיי' ר"ש מקינון ס' בריתות (בטופו), וביארו המהרי"א עניזל (סי' יח וסי' לז), שרק במטלטלין יש דין ביטול ברוב, ואם האיטור ניכר וקבוע במקומו, אמרי' כל קבוע, אך בדבר שאינו מתערב, לא שייך ביטול ולכן אמרינן הלך אחר הרוב, ובכה"ג אין הגבלה של כל קבוע, ועיי' גם בלשון לימודים (או"ח סי' רמג), בשו"ת שואל ומשיב (מהד"ק ח"א סי' רכד, מהד"ת ח"ד סי' קט).

אם נחזור לתירוצי הב"י, הלוא דבר הוא! מדוע נייד מהתירוץ הראשון, שנטיעה בטלה במאתיים, וביאר שהעצים חלושים ואינם עושים פרי? לאור האמור לעיל הדברים ברורים, כי תירוצו הראשון של הב"י אזיל לשיטת הרמב"ם בהל' מאכלות אסורות שאין לנטיעה דין קבוע מדרבנן, ולכן הנטיעה בטלה במאתיים. ואילו להלכה נקט בשו"ע כרש"י שיש לנטיעה דין "חשיב" וכפי שפסקו הפר"ח, החקרי לב ורעק"א.

וזאת רצה מרן הראשון לציון הגר"מ אליהו שליט"א להוכיח, שבמקום שיש ודאי ערלה במטע אין הנטיעות בטלות אלא דינם כדין קבוע דרבנן. והשתא דאתית להכי, יש להחמיר בימינו בפירות השוק מכמה סיבות:

א. כיון שקבוע כמחצה על מחצה דמי אין אנו אומרים שבמקום ספק יש להקל, שהרי דינו כמחצה יעויין ברמ"א (סי' ק"י ס"ק ד) וש"ך (ס"ק כ"ז), חקרי לב (יו"ד ח"א סי' ק"ט), פמ"ג (שפ"ד ס"ק י"ד ד"ה החקירה הא') שכיון שקבוע הוא חידוש לא מועיל ס"ס להתיר.

ב. במקום שאפשר לברר יש להחמיר אף בס"ס יעויין באורך בשדי חמד (מערכת הסמך כלל כט), ובפרט בימינו שאפשר גם לקנות פירות במקום שיש השגחה מסודרת.

ג. חומרת איסור ערלה שהוא איסור דאורייתא ויש בו אף איסור הנאה.